

Twierdzenie o liczbach pierwszych i hipoteza Riemanna

Artur Ulikowski

Politechnika Gdańska

10 marca 2009

Twierdzenie o liczbach pierwszych

Legendre, badając rozkład liczb pierwszych, postawił następującą hipotezę:

Twierdzenie

Niech $\pi(x) = \sum_{p \leq x} 1$. Wtedy:

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \frac{\pi(x)}{x / \ln x} = 1$$

Podczas próby udowodnienia go, na podstawie kwantyfikacji sita Eratostenesa, Legendre otrzymał następujący wzór:

$$\pi(x) - \pi(\sqrt{x}) + 1 = x \prod_{p \leq \sqrt{x}} \left(1 - \frac{1}{p}\right) + O(2^{\pi(\sqrt{x})})$$

Ponieważ jednak błąd był wykładniczo większy od wyrazu głównego, było to stwierdzenie praktycznie bezużyteczne.

Analiza w teorii liczb

Początek wykorzystaniu analizy matematycznej w teorii liczb dał Euler, który podczas próby udowodnienia następującego twierdzenia

Twierdzenie

Szereg $\sum_p \frac{1}{p}$ jest rozbieżny.

wprowadził funkcję $\zeta(s) = \sum_n \frac{1}{n^s} = \prod_p \frac{1}{1-p^{-s}}$ i otrzymał wspomniane twierdzenie badając $\ln \zeta(x)$.

Twierdzenie Dirichleta

Idee Eulera zostały rozwinięte przez Dirichleta w dowodzie następującego twierdzenia:

Twierdzenie (Dirichlet)

Niech $a, b \in \mathbb{N}$, $\text{NWD}(a, b) = 1$. Wtedy istnieje nieskończenie wiele liczb pierwszych postaci $an + b$, $n \in \mathbb{N}$.

Dirichlet wprowadził pojęcie charakteru modulo k oraz L-szeregu i z rozbieżności pewnych L-szeregów wyprowadził wyżej wymienione twierdzenie.

Charaktery Dirichleta i L-szeregi

Definicja

Charakterem modulo k nazywamy funkcję $\chi_k : \mathbb{Z} \rightarrow \mathbb{C}$ spełniającą następujące warunki:

- ▶ $\text{NWD}(a, k) > 1 \Rightarrow \chi_k(a) = 0$
- ▶ $\chi_k(1) \neq 0$
- ▶ $\forall a, b \in \mathbb{Z} \chi_k(ab) = \chi_k(a)\chi_k(b)$
- ▶ $a \equiv b \pmod{k} \Rightarrow \chi_k(a) = \chi_k(b)$

Definicja

L-szeregiem Dirichleta nazywamy szereg postaci $L(s, \chi) = \sum_n \frac{\chi(n)}{n^s}$, gdzie $s \in \mathbb{C}$, a χ jest charakterem.

Dowód twierdzenia Dirichleta

Dirichlet pokazał, że jeżeli $NWD(a, b) = 1$ i byłoby tylko skończenie wiele liczb pierwszych postaci $an + b$, pewne szeregi pokrewne L-funkcjom byłyby zbieżne. Następnie udowodnił, że szeregi te w rzeczywistości są rozbieżne.

Funkcja ζ Riemanna

Wkładem Riemanna do teorii liczb było analityczne przedłużenie funkcji dzeta Eulera na całą płaszczyznę zespoloną i pokazanie, że Twierdzenie o liczbach pierwszych jest równoważne stwierdzeniu, że funkcja dzeta Riemanna nie ma miejsc zerowych na linii $\Re(s) = 1$.

Funkcje Czebyszewa

Definicja

Funkcje $\theta(x) = \sum_{p \leq x} \ln p$, $\psi(x) = \sum_{p^k \leq x} \ln p$ nazywamy funkcjami Czebyszewa.

Twierdzenie

Następujące stwierdzenia są równoważne:

- ▶ $\pi(x) \sim \frac{x}{\ln x}$
- ▶ $\theta(x) \sim x$
- ▶ $\psi(x) \sim x$

Lemat o asymptotach

Twierdzenie

Niech

$$\sum_{p \leq x} f(p) \ln p \sim rx.$$

Wtedy zachodzi

$$\sum_{p \leq x} f(p) \sim \frac{rx}{\ln x}.$$

Z powyższego lematu wynika pierwsza z wspomnianych równoważności - skorzystamy z tego w dowodzie twierdzenia o liczbach pierwszych.

Pierwsze dowody twierdzenia o liczbach pierwszych

Dowody Hadamarda i de la Vallee-Poussina opierały się na pokazaniu, że funkcja ζ Riemanna nie ma miejsc zerowych takich, że $\Re(s) = 1$. Dowody te korzystały z własności funkcji von Mangoldta. Aktualnie dowodzi się tego w prostszy sposób, którego nie będziemy omawiać.

Twierdzenia o zbieżności

Twierdzenie

Niech c_n będzie ograniczonym ciągiem zespolonym. Zdefiniujmy

$$D(s) = \sum_n \frac{c_n}{n^s}.$$

Jeśli $D(s)$ przedłuża się do funkcji holomorficznej na zbiorze zawierającym zbiór $\{s \in \mathbb{C} : \Re(s) \geq 1\}$, to suma $\sum_n c_n/n^s$ jest zbieżna dla $\Re(s) \geq 1$.

Twierdzenie

Niech S będzie funkcją ograniczoną lokalnie całkowaną. Niech

$$f(s) = \int_0^\infty S(t)e^{-st} dt$$

przedłuża się do funkcji holomorficznej na zbiorze zawierającym zbiór $\{s \in \mathbb{C} : \Re(s) \geq 1\}$. Wtedy całka $\int_0^\infty S(t)e^{-st} dt$ jest zbieżna dla $\Re(s) \geq 0$ i równa $f(s)$.

Wniosek z twierdzenia o zbieżności

Twierdzenie

Niech c_n będzie ciągiem nieujemnych liczb zespolonych. Niech

$$D(s) = \sum_n \frac{c_n \ln n}{n^s}.$$

Jeżeli

$$S(x) = \sum_{n \leq x} c_n \ln n$$

jest $O(x)$ i $(s - 1)D(s)$ rozszerza się do funkcji holomorficznej na zbiorze zawierającym zbiór $\{s \in \mathbb{C} : \Re(s) \geq 1\}$, to

$$S(x) \sim \rho x,$$

gdzie ρ jest residuum funkcji $D(s)$ przy $s = 1$.

Zastosowanie do twierdzenia o liczbach pierwszych

Twierdzenie

$$\theta(x) \sim x$$

Dowód.

Mamy:

$$\frac{d}{ds} \ln \zeta(s) = - \sum_p \frac{d}{ds} \ln(1 - p^{-s}) = - \sum_p \frac{\ln p}{p^s} - \sum_p \sum_{m \leq x} \frac{\ln p}{p^{ms}}.$$

Ponieważ funkcja ζ nie znika dla $\Re(s) = 1$, powyższa funkcja jest holomorficzną dla $\Re(s) \geq 1$ poza biegunem w $s = 1$ o residuum 1. Zatem $f(s) = \sum_p \frac{\ln p}{p^s}$ też jest tam holomorficzną. Wniosek z twierdzenia o zbieżności daje nam

$$\theta(x) = \sum_{p \leq x} \ln p \sim x$$

Uogólnienie na L-funkcje

Twierdzenie

Niech

$$L(s) = \prod_p \frac{1}{\det(1_n - p^{-s}\Phi_p)},$$

gdzie Φ_p jest macierzą zespoloną $n \times n$ o ograniczonych wartościach własnych. Jeżeli $(s-1)L(s)$ jest holomorficzną i niezerową dla $\Re(s) \geq 1$, natomiast $L(s)$ ma w $s=1$ biegun o residuum ρ , to mamy:

$$\sum_{p \leq x} \ln p \cdot \operatorname{tr} \Phi_p \sim \begin{cases} x & \text{dla } \rho \neq 0 \\ 0 & \text{w przeciwnym razie} \end{cases}$$

Hipoteza Riemanna i jej znaczenie

Riemann pokazał, że wszystkie nietrywialne zera funkcji ζ muszą leżeć w tzw. pasie krytycznym $0 \leq \Re(s) \leq 1$

Hipoteza Riemanna mówi, że wszystkie nietrywialne zera funkcji ζ Riemanna leżą na prostej $\Re(s) = \frac{1}{2}$

Jedną z konsekwencji prawdziwości hipotezy Riemanna jest stwierdzenie, że

$$\pi(x) = \int_2^x \frac{dt}{\ln t} + O(\sqrt{x} \ln x),$$

co wskazuje na bardziej uporządkowane rozmieszczenie liczb pierwszych.

Inne konsekwencje i próby dowodu

Sama hipoteza Riemanna nie ma tak ważnych konsekwencji, jak sama metoda jej dowiedzenia. Jedną z konsekwencji dowodu hipotezy mogłyby być nowe metody faktoryzacji dużych liczb, co ma znaczenie w kryptografii.

Aktualnie większość prób dowodu opiera się na algebraicznej teorii liczb - okazuje się, że relacje pewnych struktur algebraicznych są związane z miejscami zerowymi funkcji ζ .

Bibliografia

- [B. Fine, G. Rosenberger](#)
An Epic Drama: The Development of the Prime Number Theorem
- [P. Garrett](#)
A Simple Proof of the Prime Number Theorem
- [J. E. Littlewood](#)
The quickest proof of the prime number theorem
[Acta Arithmetica XVIII \(1971\)](#)
- [D. Zagier](#)
Newmann's Short Proof of the Prime Number Theorem
- [D. J. Newmann](#)
Simple Analytic Proof of the Prime Number Theorem